

SCIENTIFIC HERITAGE OF NAJMIDDIN KOMILOV IN THE DEVELOPMENT OF SUFISM TEACHING IN UZBEKISTAN

Bobomurod Bekturodovich Adilov

Researcher

the National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek
Tashkent, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: Najmiddin Komilov, Sufism, Sufi studies, translation, scientific heritage, Sufi literature, enlightenment, Sufism, irfan, perfect man, spirituality.

Received: 01.07.25

Accepted: 02.07.25

Published: 03.07.25

Abstract: This article analyzes the significance of Professor Najmiddin Komilov's scientific heritage in the study and development of Sufism teaching in Uzbekistan. It highlights the important role of Najmiddin Komilov's research, published works and translations in the field of Sufism, translation and literary studies in the formation of the school of Sufi studies in Uzbekistan. The scholar's monograph «Tasavvuf», his activities in translating Sufi sources into Uzbek language and research on the works of Sufi representatives are comprehensively analyzed.

O'ZBEKISTONDA TASAVVUF TA'LIMOTINI RIVOJLANTIRISHDA NAJMIDDIN KOMILOVNING ILMIY MEROSI

Bobomurod Bekturodovich Adilov

Tadqiqotchi

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy Universiteti
Toshkent, O'zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so'zlar: Najmiddin Komilov, tasavvuf, tasavvufshunoslik, tarjima, ilmiy meros, tasavvuf adabiyoti, ma'rifat, so'fiylik, irfon, komil inson, ma'naviyat.

Annotatsiya: Mazkur maqolada O'zbekistonda tasavvuf ta'limotini tadqiq qilish va rivojlantirishda professor Najmiddin Komilovning ilmiy merosining ahamiyati tahlil qilingan. Najmiddin Komilovning tasavvuf, tarjima va adabiyotshunoslik sohalarida olib borgan tadqiqotlari, nashr ettirgan asarlari va tarjimalari O'zbekistonda tasavvufshunoslik maktabining shakllanishida muhim ahamiyat kasb etganligi yoritilgan. Olimning «Tasavvuf» monografiyasi, tasavvufiy manbalarni o'zbek tiliga tarjima

qilish borasidagi faoliyati va tasavvuf namoyandalari ijodiga oid tadqiqotlari atroflicha tahlil qilingan.

НАУЧНОЕ НАСЛЕДИЕ НАДЖМИДДИНА КОМИЛОВА В РАЗВИТИИ УЧЕНИЯ СУФИЗМА В УЗБЕКИСТАНЕ

Бобомурод Бекмуродович Адилев

Соискатель

Национального Университета

Узбекистана имени Мирзо Улугбека

Ташкент, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: Наджмиддин Комилов, суфизм, суфиеведение, перевод, научное наследие, суфийская литература, просвещение, суфизм, ирфан, совершенный человек, духовность.

Аннотация: В данной статье анализируется значение научного наследия профессора Наджмиддина Комилова в исследовании и развитии учения суфизма в Узбекистане. Освещается важная роль исследований, опубликованных трудов и переводов Наджмиддина Комилова в области суфизма, перевода и литературоведения в формировании школы суфизмоведения в Узбекистане. Всесторонне анализируются монография ученого «Тасаввуф», его деятельность по переводу суфийских источников на узбекский язык и исследования творчества представителей суфизма.

Kirish. Mustaqillik yillarida O'zbekistonda milliy qadriyatlar, tasavvuf ta'limoti va ma'naviy meros masalalariga qiziqish keskin ortdi. Sovet davrida o'rganilishi cheklangan, hatto taqiqlangan sohalaridan biri bo'lgan tasavvuf ta'limoti mustaqillik yillarida milliy tafakkur tarixining muhim qismi sifatida e'tirof etildi. O'zbek adabiyoti va falsafasidagi ko'plab mumtoz asarlar tasavvuf ta'limoti ta'sirida yaratilganligi, ularni to'liq anglash uchun tasavvufiy bilimlar zarurligi, shuningdek, tasavvuf ta'limotining inson ma'naviy kamolotidagi ahamiyatini o'rganish dolzarb vazifaga aylandi.

Mustaqillik yillarida tasavvuf ta'limotini o'rganish, tadqiq qilish va ommalashtirishda eng katta hissa qo'shgan olimlardan biri, shubhasiz, professor Najmiddin Komilovdir. O'zbekistonda tasavvufshunoslik maktabining shakllanishida Najmiddin Komilovning ilmiy merosining ahamiyati beqiyosdir. Uning «Tasavvuf» monografiyasi, tasavvufiy asarlarning tarjimalari va Alisher Navoiy kabi mutafakkirlarning tasavvufiy qarashlariga oid tadqiqotlari O'zbekistonda tasavvuf ta'limotini o'rganishda asosiy manbalardan biriga aylandi.

Ushbu maqolada Najmiddin Komilovning tasavvuf ta'limotini o'rganish va rivojlantirishdagi ilmiy merosining ahamiyati, uning tasavvufiy manbalarni tarjima qilishdagi mahorati va tasavvufshunoslik maktabini yaratishdagi sa'y-harakatlari tahlil qilinadi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili

Najmiddin Komilovning ilmiy merosi va tasavvuf ta'limotini o'rganishdagi ahamiyatiga oid qator tadqiqotlar mavjud. Bular orasida Baxtiyor Omonning «Noshir daftari» asaridagi «N.Komilovning «Tasavvuf» kitoblari barcha uchun yo'lchi yulduz bo'lib xizmat qildi. Shu bilan birga, tasavvuf ta'limotining ilk tadqiqi va keyingi taraqqiyoti uchun tamal toshi bo'lib, bir vaqlar chetga surib qo'yilgan, man' etilgan, o'tmish bilan bugun o'rtasida buzib tashlangan ko'priknining qayta tiklanishiga erishildi» [35] fikrlari muhim ahamiyat kasb etadi.

Isoqova Z. «O'zbekiston falsafa tarixi rivojida Najmiddin Komilov tasavvufshunoslik maktabining o'rni va izdoshlik an'analari» maqolasida «N.Komilovning «Tasavvuf» kitoblari barcha uchun yo'lchi yulduz bo'lib xizmat qildi. Shu bilan birga, tasavvuf ta'limotining ilk tadqiqi va keyingi taraqqiyoti uchun tamal toshi bo'lib, bir vaqlar chetga surib qo'yilgan, man' etilgan, o'tmish bilan bugun o'rtasida buzib tashlangan ko'priknining qayta tiklanishiga erishildi» [34] deb yozadi.

Eron Islom Respublikasining O'zbekiston Respublikasidagi Madaniyat vakolatxonasi tomonidan nashr etilgan «Sino» ilmiy-adabiy, falsafiy-irfoniy, ma'naviy-ma'rifiy jurnalining 2002 yildagi 6-sonida Najmiddin Komilov haqida: «N.Komilovning o'zbek tasavvufshunoslik maktabini shakllantirishdagi xizmatlari beqiyos. N.Komilov tasavvuf va irfon, adabiyot va tarjima nazariyasi, fors-tojik va o'zbek adabiy aloqalari, ijtimoiy va siyosiy mavzulardagi 200 dan ortiq maqolalar va 20 ga yaqin kitoblar muallifi» [22] deb qayd etilgan.

Qamarzoda A., Vafioy A. va Xolmo'minov J. tomonidan fors tilida yozilgan va 2004 yilda Tehronda nashr qilingan «Donishnomai zabon va adabiyoti forsiy dar O'zbekiston (Qarni bistum to kunun)» («O'zbekistonda fors tili va adabiyoti ensiklopediyasi (XX asrdan bugungacha)») nomli ensiklopediyada Najmiddin Komilovning tarjimai holi va ilmiy faoliyati haqida muhim ma'lumotlar keltirilgan [19].

Najmiddin Komilovning tasavvuf ta'limotini tadqiq qilishga oid asarlari va tarjimalari O'zbekistonda tasavvufshunoslik yo'nalishining rivojlanishida muhim manba bo'lib xizmat qilmoqda. Uning ikki jildlik «Tasavvuf» asari, «Najmiddin Kubro», «Faqr nuri bilan porlagan qalb», «Xizr chashmasi», «Tafakkur karvonlari» kabi asarlari hamda Farididdin Attorning «Ilohiynoma», Husayn Voiz Koshifiyning «Futuvvatnomai sultoni», Aziziddin Nasafiyning «Zubdat ul-haqoyiq» kabi asarlarining o'zbek tiliga qilingan tarjimalari tasavvuf ta'limotini o'rganish uchun asosiy manbalardan hisoblanadi.

Najmiddin Komilov o'zining «Tasavvuf» monografiyasida «Tasavvufning mag'zida ilmi Haq – botin ilmi, qalb tafakkuri yotadi. Tasavvuf ta'limoti bo'yicha, inson o'z zakovatiga tayanib, Haqning yagonaligi va ulug'ligi haqida tafakkur qilishi lozim. So'fiy shoirlar ijodining markazida ham shu g'oya yotadi» [9] deb yozadi.

Baxtiyor Omon «Noshir daftari» asarida Najmiddin Komilovning tasavvuf ta'limotini o'rganishdagi ahamiyatini quyidagicha baholaydi: «Najmiddin Komilov «Tasavvuf yoki komil inson axloqi» (1-kitob, 1996), «Tasavvuf. Tavhid asrori» (2-kitob, 1999) kitoblarida tasavvufning mohiyatini chuqur tadqiq qilib, bir vaqtlar chetga surib qo'yilgan, man etilgan, o'tmish bilan bugun o'rtasida buzib tashlangan ko'prikn tiklashga uringani o'ziyoq qahramonlik edi, nazarimizda. Islom dini, naqshband tariqati, falsafa, mantiq va badiiy adabiyot ilmidan xabardor Najmiddin aka o'zbek xalqiga shoh, darvesh, nafs, ma'rifat, qanoat, saxovat ma'nolarining mohiyatini tushuntirish baravarida, odamlarni hayotda zohiriy (tashqi) amallarga, o'tkinchi hoyu-havaslariga, nopok xatti-harakatlarga ko'ngil bog'lamaslikka undadi» [35].

Najmiddin Komilovning forsiy tilda bitilgan tasavvufiy manbalarni o'zbek tiliga tarjima qilishdagi mahorati haqida B.Omon: «O'zbek kitobxonlari N. Komilovni nozik didli tarjimon sifatida bilardi. Ustoz 90-yillarda Farididdin Attorning «Ilohiynoma», Husayn Voiz Koshifiyning «Futuvvatnomai sultoniyyoxud javonmardlik tariqati», Shayx Aziziddin Nasafiyning «Zubdat ul-haqoyiq» («Haqiqatlar qaymog'i») singari asarlarini mahorat bilan o'zbekchalashtirdi. 1994 yilda Farididdin Attorning «Ilohiynoma» asari tarjimasini 40 ming nusxada chop etildi. Bu shoh asarning tarkibida uch yuzdan ziyod ibratli hikoyat, tamsil va qissalar joylashgan. Uning o'zbek tilidagi nusxasi o'sha ma'naviy xazinadan kichik bir guldastadir, albatta» [17] deb yozadi.

Najmiddin Komilov Farididdin Attorning «Ilohiynoma» asari tarjimasiga yozgan xotimasida Attor falsafasini quyidagicha talqin qiladi: «Cheksiz kattalik va cheksiz kichiklik va torlik (qabz), yoyilish va yig'ilish, muxtasarlik va mufasallik, zararu naf, yaralish va yo'qolish, berklik va oshkoralik, kullu juz', qotish va suyuqlashish, tug'ilish va o'lish, tortilish va uzoqlashish va hokazolar, bularning muvozanati, ziddiyatlari haqida, bu tazodiy voqea-hodisalarning «jangu sulhi», ulardan inson aqli, shuuri va ruhida paydo bo'lgan o'zgarishlar xususida yozadi» [18].

Najmiddin Komilovning aslida zabardast filolog va taniqli adabiyotshunos olim bo'lib, uning filologik fanlar – o'zbek adabiyoti tarixi, fors-tojik adabiyoti tarixi, adabiy manbashunoslik, matnshunoslik, qiyosiy adabiyotshunoslik, tarjima tarixi va nazariyasi, adabiy aloqalar va adabiyot nazariyasi bo'yicha olib borgan tadqiqotlari, nashr etgan monografiya va risolalari, ilmiy va ilmiy-ommabop maqolalari o'zbek adabiyotshunoslik va tarjumashunoslik fanlarining rivojiga ulkan hissa bo'lib qo'shildi [3].

Tahlil va natijalar

Najmiddin Komilovning tasavvuf ta'limotini o'rganish va rivojlantirishdagi ilmiy merosini tahlil qilish natijasida quyidagi muhim jihatlarni aniqlash mumkin:

1. Najmiddin Komilovning tarjimonlik faoliyati va uning tasavvufshunoslikdagi ahamiyati

Najmiddin Komilov tasavvuf ta'limotini o'rganish va rivojlantirishda nafaqat o'z tadqiqotlari, balki fors tilidan qilgan tarjimalari bilan ham katta hissa qo'shgan. U Farididdin Attorning «Ilohiynoma», Sulton Valadning «Maorif», Aziziddin Nasafiyning «Zubdat ul-haqoyiq» va Husayn Voiz Koshifiyning «Futuvvatnomai sultoni» kabi asarlarni o'zbek tiliga tarjima qilgan. Bu tarjimalar O'zbekistonda tasavvuf ta'limotini o'rganish va tushunish uchun muhim manbalar bo'lib xizmat qilmoqda.

Najmiddin Komilovning tarjimonlik mahoratini Eron Islom Respublikasi ham yuqori baholagan. 2002 yilda Eron Islom Respublikasining prezidenti Sayyid Muhammad Xotamiy O'zbekistonga rasmiy tashrif buyurganida Najmiddin Komilovni Eronning oliy mukofoti bilan taqdirlagan. Bu mukofot Komilovning fors madaniyati va adabiyotini targ'ib etish yo'lidagi beminnat sa'y-harakatlarining e'tirofi edi.

Komilovning fors tilidan qilgan tarjimalari o'ziga xos xususiyatlarga ega. U nafaqat matnni o'zbek tiliga tarjima qilgan, balki uni sharhlab, tasavvufiy istilohlarni tushuntirib, matndagi murakkab jihatlarni izohlab bergan. Bu kitobxonlarga tasavvufiy tushunchalarni osonroq anglash imkonini bergan.

Komilovning tarjimalari tasavvufiy atamalarining o'zbek tilidagi muqobillarini yaratish va shakllantirishda ham muhim ahamiyat kasb etadi. U tarjima jarayonida tasavvufiy tushunchalarning mohiyatini to'liq aks ettiradigan so'zlarni tanlashga alohida e'tibor qaratgan. Bu hol o'zbek tilida tasavvufiy terminologiya shakllanishiga hissa qo'shgan.

2. «Tasavvuf» monografiyasi - O'zbekistonda tasavvufshunoslikning asosiy manbasi

Najmiddin Komilovning eng muhim ilmiy asarlaridan biri «Tasavvuf» monografiyasidir. Bu asar ikki kitobdan iborat bo'lib, birinchi kitob «Tasavvuf yoki komil inson axloqi» nomi bilan 1996 yilda, ikkinchi kitob «Tasavvuf. Tavhid asrori» nomi bilan 1999 yilda nashr etilgan. Bu monografiya O'zbekistonda tasavvuf ta'limotini ilmiy jihatdan o'rganishda asosiy manba bo'lib xizmat qilmoqda.

«Tasavvuf» monografiyasida tasavvuf ta'limotining asosiy tushunchalari, uning tarixiy rivojlanishi, tasavvufdagi asosiy maqomlar va hollar, tariqatlar va ularning xususiyatlari, komil inson tushunchasi va boshqa muhim masalalar atroflicha yoritilgan. Komilov monografiyada tasavvuf ta'limotini nafaqat diniy-falsafiy, balki ma'naviy-axloqiy jihatdan ham tahlil qiladi. U tasavvufni inson ma'naviy kamolotiga xizmat qiladigan ta'limot sifatida talqin qiladi.

Monografiyaning muhim xususiyatlaridan biri tasavvuf ta'limotini ommabop tilda, keng kitobxonlar ommasiga tushunarli shaklda taqdim etilganligidir. Bu esa kitobning nafaqat ilmiy doiralarda, balki keng jamoatchilik orasida ham mashhur bo'lishiga sabab bo'lgan.

3. Najmiddin Komilov va tasavvuf namoyandalari ijodining tadqiqi

Najmiddin Komilov o'z ilmiy faoliyatida Farididdin Attor, Xoja Ahmad Yassaviy, Najmiddin Kubro, Ibn Arabiy, Aziziddin Nasafiy, Bahouddin Naqshband, Abdurahmon Jomiy, Husayn Voiz Koshifiy, Alisher Navoiy, Mirzo Abdulqodir Bedil kabi tasavvuf namoyandalarining ijodini tadqiq qilgan. U bu mutafakkirlarning tasavvufiy qarashlarini chuqur tahlil qilib, ularning tasavvuf ta'limotiga qo'shgan hissalarini aniqlashtirgan.

Komilovning tasavvuf namoyandalari ijodi tadqiqiga bag'ishlangan asarlari orasida «Najmiddin Kubro» (1995), «Faqr nuri porlagan qalb» (2001), «Ma'nolar olamiga safar» (2012) kabi asarlari alohida ahamiyatga ega. «Najmiddin Kubro» asarida buyuk mutasavvif va Kubroviya tariqatining asoschisi Najmiddin Kubroning hayoti va tasavvufiy qarashlari yoritilgan. «Faqr nuri porlagan qalb» asarida Alisher Navoiyning forsiy qasidalaridagi tasavvufiy g'oyalar tahlil qilingan. «Ma'nolar olamiga safar» asarida esa Alisher Navoiy g'azallaridagi tasavvufiy ramz va timsollar sharhlangan.

Najmiddin Komilov tasavvuf namoyandalari ijodini tadqiq qilish orqali tasavvuf ta'limotining nazariy va amaliy jihatlarini yoritishga, tasavvufiy ramz va timsollarning mohiyatini ochib berishga harakat qilgan. Bu tadqiqotlar tasavvuf adabiyotini tushunish va talqin qilish uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

4. Tasavvufshunoslik maktabining yaratilishi

Najmiddin Komilovning eng katta xizmatlaridan biri O'zbekistonda tasavvufshunoslik maktabini yaratganligidir. U o'zining ilmiy tadqiqotlari, tarjimalari va pedagogik faoliyati orqali O'zbekistonda tasavvuf ta'limotini ilmiy jihatdan o'rganish va rivojlantirish uchun asos yaratdi.

Najmiddin Komilov Toshkent davlat universitetida pedagogik faoliyat olib borgan paytlarida tarjimashunoslik bo'limini ta'sis etgan va shogirdlarini tasavvuf ta'limotini o'rganishga yo'naltirgan. Keyinchalik O'zbekiston Prezidenti huzuridagi Davlat va jamiyat qurilishi akademiyasida «Dinshunoslik» kafedrasini mudiri sifatida faoliyat yuritib, bu yerda ham tasavvuf ta'limotini o'rganish va tadqiq qilishga katta e'tibor qaratgan.

Komilov rahbarligida ko'plab aspirantlar va doktorantlar tasavvuf ta'limoti, tasavvuf adabiyoti va tasavvuf falsafasi bo'yicha tadqiqotlar olib borgan. Ularning ilmiy ishlari va asarlari O'zbekistonda tasavvufshunoslikning rivojlanishiga muhim hissa qo'shgan.

Najmiddin Komilov yaratgan tasavvufshunoslik maktabi bugungi kunda ham faoliyat olib bormoqda. Uning shogirdlari va izdoshlari tasavvuf ta'limoti va adabiyotini o'rganish, tadqiq qilish va targ'ib etish bilan shug'ullanmoqda.

5. Ma'naviy-ma'rifiy faoliyat va tasavvuf ta'limotining ommalashtirilishi

Najmiddin Komilov tasavvuf ta'limotini nafaqat ilmiy doiralarda, balki keng jamoatchilik orasida ham ommalashtirishga katta e'tibor qaratgan. U tasavvufga oid ko'plab ilmiy-ommabop maqolalar yozgan, ma'ruzalar o'qigan, ommaviy axborot vositalarida chiqishlar qilgan.

Komilovning tasavvufga oid asarlari ommabop tilda yozilgan bo'lib, ular tasavvuf ta'limotining murakkab tushunchalarini oddiy kitobxonlar uchun tushunarli shaklda taqdim etadi. Bu hol tasavvuf ta'limotining keng ommaga yetib borishiga va tushunilishiga yordam bergan.

Komilov tasavvuf ta'limotining ma'naviy-axloqiy jihatlariga alohida e'tibor qaratgan. U tasavvufni inson ma'naviy kamolotiga xizmat qiladigan ta'limot sifatida talqin qilib, uning axloqiy tamoyillarini zamonaviy jamiyat hayotiga tatbiq etish masalalarini ko'targan.

Najmiddin Komilov turli davlat va jamoat lavozimlarida ishlagan paytlarida ham tasavvuf ta'limotini targ'ib qilishda davom etgan. U Prezident devonida bosh konsultant, Davlat va jamiyat qurilishi akademiyasida prorektor va kafedra mudiri lavozimlarida ishlab, davlat hokimiyati va boshqaruv organlari, ma'naviyat va ma'rifat sohasidagi rahbar kadrlarga tasavvuf ta'limotining mohiyatini tushuntirish orqali ularning ma'naviy dunyoqarashini boyitishga harakat qilgan.

6. Xalqaro miqyosdagi tan olinish va e'tirof

Najmiddin Komilovning tasavvuf ta'limotini o'rganish va rivojlantirishdagi xizmatlari nafaqat O'zbekistonda, balki xalqaro miqyosda ham tan olingan. U qo'shni Tojikiston, Qirg'iziston, Qozog'iston mamlakatlaridan tashqari, Eron, Afg'oniston, Turkiya va Rossiya kabi mamlakatlarda ham tanilgan va e'tirof etilgan.

Komilovning tasavvufshunoslik va forsiy adabiyotga oid tadqiqotlari va tarjimalari, ayniqsa, Eron davlati tomonidan yuksak baholangan. 2002 yilda Eron Islom Respublikasining prezidenti Sayyid Muhammad Xotamiy O'zbekistonga rasmiy tashrif buyurganida Najmiddin Komilovni Eronning oliy mukofoti bilan taqdirlagan. Bu mukofot Komilovning fors madaniyati va adabiyotini targ'ib etish yo'lidagi beminnat sa'y-harakatlarining e'tirofi edi.

Najmiddin Komilovning xalqaro miqyosda tan olinishi va e'tirofi O'zbekistonda tasavvufshunoslikning rivojlanishiga va uning xalqaro aloqalarining kengayishiga yordam bergan. Bu esa O'zbekistondagi tasavvufshunoslik tadqiqotlarining xalqaro ilmiy doiralarda tanilishiga va e'tirof etilishiga olib kelgan.

7. Tasavvuf va zamonaviy jamiyat

Najmiddin Komilov o'z tadqiqotlarida tasavvuf ta'limotining zamonaviy jamiyat hayotidagi ahamiyati masalasini ham ko'targan. U tasavvufni faqat tarixiy hodisa emas, balki bugungi kunda ham inson ma'naviy kamolotiga xizmat qiladigan ta'limot sifatida talqin qilgan.

Komilov zamonaviy jamiyatning ma'naviy inqirozi, axloqiy qadriyatlarning yo'qolishi va ma'naviy bo'shliq muammolarini hal qilishda tasavvuf ta'limotining ahamiyatini ta'kidlagan. U

tasavvufning asosiy tamoyillari - Allohga muhabbat, sadoqat, fidoyilik, o'zlikni anglash, nafsni yengish, komil insonga aylanish kabi g'oyalarning zamonaviy jamiyat hayotida qo'llanilishi mumkinligini ko'rsatib bergan.

Najmiddin Komilovning tasavvuf va zamonaviy jamiyat munosabatlariga oid qarashlari uning «Komil inson - millat kelajagi» (2001) asarida yorqin ifodasini topgan. Bu asarda u komil inson tushunchasini zamonaviy jamiyat kontekstida tahlil qilib, uning millat va jamiyat kelajagidagi ahamiyatini ko'rsatib bergan.

8. Tasavvuf adabiyoti va uning badiiy xususiyatlari

Najmiddin Komilov tasavvuf adabiyoti va uning badiiy xususiyatlarini o'rganishga alohida e'tibor qaratgan. U tasavvuf adabiyotining janrlari, uslubi, tili, badiiy-tasviriyy vositalari, ramz va timsollari, majoziy ma'nolari kabi jihatlari chuqur tahlil qilgan.

Komilovning «Ma'nolar olamiga safar» (2012) asari Alisher Navoiy g'azallaridagi tasavvufiy ramz va timsollarni sharhlashga bag'ishlangan bo'lib, unda tasavvuf adabiyotining badiiy xususiyatlari ham atroflicha yoritilgan. Bu asar tasavvuf adabiyotini badiiy jihatdan tahlil qilish metodologiyasini ishlab chiqish va qo'llashning yaxshi namunasi bo'lib xizmat qiladi.

Najmiddin Komilov tasavvuf adabiyotini badiiy jihatdan tahlil qilishda an'anaviy sharq poetikasi nazariyasiga tayangan holda zamonaviy adabiyotshunoslik metodlarini ham qo'llagan. Bu esa tasavvuf adabiyotini zamonaviy adabiyotshunoslik nuqtai nazaridan tadqiq qilish imkonini bergan.

9. Tasavvuf va islom dini munosabatlari

Najmiddin Komilov tasavvuf va islom dini munosabatlari masalasiga ham alohida e'tibor qaratgan. U tasavvufni islomning botiniy, ma'naviy-axloqiy jihati sifatida talqin qilib, uning islom dini bilan uzviy bog'liqligini ko'rsatib bergan.

Komilov tasavvufni islom dinidan ajratib qarash mumkin emasligini, tasavvufning asosiy tamoyillari va g'oyalari Qur'on va hadislarga asoslanganligini ta'kidlagan. U tasavvufning islom dinining rivojlanishi va tarqalishidagi ahamiyatini, uning islom madaniyati va sivilizatsiyasining shakllanishidagi rolini ko'rsatib bergan.

Najmiddin Komilovning tasavvuf va islom dini munosabatlariga oid qarashlari uning «Tasavvuf» monografiyasida, shuningdek, Sayyid Muhammad Xotamiyning «Islom tafakkuri tarixidan» asarining tarjimasida o'z ifodasini topgan. Bu asarda islomdagi diniy-falsafiy jarayonlar bilan birga tasavvuf ta'limotining tarixiy taqdiri haqida ham fikr yuritiladi.

Xulosa va takliflar (Conclusion/recommendations)

Najmiddin Komilovning tasavvuf ta'limotini o'rganish va rivojlantirishdagi ilmiy merosi tahlili asosida quyidagi xulosalarga kelish mumkin:

1. Najmiddin Komilov tasavvuf ta'limotini nafaqat diniy-falsafiy, balki ma'naviy-axloqiy jihatdan ham talqin qilib, uning inson ma'naviy kamolotidagi ahamiyatini ko'rsatib bergan. U tasavvufni faqat tarixiy hodisa emas, balki bugungi kunda ham inson ma'naviy dunyoqarashini boyitishga xizmat qiladigan ta'limot sifatida talqin qilgan.

2. Najmiddin Komilovning forsiy tilda bitilgan tasavvufiy manbalarni o'zbek tiliga tarjima qilish borasidagi faoliyati tasavvuf ta'limotini o'rganish va tushunish uchun muhim manbalar yaratilishiga olib kelgan. Uning tarjimalari tasavvufiy atamalarning o'zbek tilidagi muqobillarini yaratish va shakllantirishga ham hissa qo'shgan.

3. Najmiddin Komilov yaratgan tasavvufshunoslik maktabi bugungi kunda ham faoliyat olib bormoqda. Uning shogirdlari va izdoshlari tasavvuf ta'limotini o'rganish, tadqiq qilish va targ'ib etish bilan shug'ullanmoqda. Bu esa O'zbekistonda tasavvufshunoslikning uzluksiz rivojlanishiga xizmat qilmoqda.

4. Najmiddin Komilovning ilmiy merosi nafaqat O'zbekistonda, balki xalqaro miqyosda ham tan olingan va e'tirof etilgan. Uning tasavvufshunoslik va forsiy adabiyotga oid tadqiqotlari va tarjimalari, ayniqsa, Eron davlati tomonidan yuksak baholangan. Bu esa O'zbekistondagi tasavvufshunoslik tadqiqotlarining xalqaro ilmiy doiralarda tanilishiga va e'tirof etilishiga olib kelgan.

Najmiddin Komilovning tasavvuf ta'limotini o'rganish va rivojlantirish borasidagi ilmiy merosini yanada rivojlantirish uchun quyidagi takliflarni ilgari suramiz:

1. Najmiddin Komilovning tasavvufga oid barcha asarlarini to'plab, ko'p jildli to'plam sifatida nashr etish maqsadga muvofiq. Bu to'plam uning ilmiy merosini to'liq aks ettirishga va kelajak avlodlarga yetkazishga xizmat qiladi.

2. Najmiddin Komilovning tasavvufga oid tadqiqotlarini chet tillarga, xususan, ingliz, rus, arab, fors, turk tillariga tarjima qilish va xalqaro miqyosda tarqatish zarur. Bu O'zbekistondagi tasavvufshunoslik tadqiqotlarining xalqaro ilmiy doiralarda yanada kengroq tanilishiga va e'tirof etilishiga olib keladi.

3. Najmiddin Komilov tomonidan asos solingan tasavvufshunoslik maktabini yanada rivojlantirish, uning shogirdlari va izdoshlarining tasavvuf ta'limotiga oid tadqiqotlarini qo'llab-quvvatlash va rag'batlantirish zarur. Bu tasavvufshunoslik sohasida yangi ilmiy kadrlarning yetishib chiqishiga va tasavvuf ta'limotining yanada chuqurroq o'rganilishiga olib keladi.

4. Najmiddin Komilovning ilmiy merosini ommalashtirish, uning asarlarini keng jamoatchilik orasida targ'ib qilish va ommaviy axborot vositalarida yoritish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu tasavvuf ta'limotining keng ommaga yetib borishiga va tushunilishiga yordam beradi.

5. Najmiddin Komilovning tasavvuf ta'limotini zamonaviy jamiyat hayotiga tatbiq etish g'oyalarini rivojlantirish, tasavvufning ma'naviy-axloqiy tamoyillarini zamonaviy ta'lim

tizimiga singdirish maqsadga muvofiq. Bu yosh avlodning ma'naviy tarbiyasida tasavvuf ta'limotining imkoniyatlaridan samarali foydalanishga olib keladi.

6. Najmiddin Komilov nomidagi xalqaro ilmiy konferensiyalar va seminarlar o'tkazish, uning nomidagi stipendiya va mukofotlar ta'sis etish orqali tasavvuf ta'limotini o'rganish va rivojlantirishga qiziquvchi yosh olimlarni rag'batlantirish mumkin. Bu tasavvufshunoslik sohasida yangi ilmiy tadqiqotlarning paydo bo'lishiga va tasavvuf ta'limotining yanada chuqurroq o'rganilishiga olib keladi.

7. Najmiddin Komilovning tasavvufiy manbalarni tarjima qilish borasidagi ishlarini davom ettirish, yangi tasavvufiy manbalarni o'zbek tiliga tarjima qilish va nashr etish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu tasavvuf ta'limotini o'rganish va tushunish uchun yangi manbalar yaratilishiga olib keladi.

8. Najmiddin Komilov rahbarligida shakllangan tasavvuf adabiyotini badiiy jihatdan tahlil qilish metodologiyasini rivojlantirish, uni zamonaviy adabiyotshunoslik metodlari bilan boyitish zarur. Bu tasavvuf adabiyotini zamonaviy adabiyotshunoslik nuqtai nazaridan tadqiq qilish imkoniyatlarini kengaytiradi.

9. Najmiddin Komilovning tasavvuf va islom dini munosabatlariga oid qarashlarini rivojlantirish, tasavvufning islom dini bilan uzviy bog'liqligini, uning islom madaniyati va sivilizatsiyasining shakllanishidagi rolini yanada chuqurroq o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu tasavvuf ta'limotining islom dini kontekstida to'g'ri tushunilishiga va talqin qilinishiga yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda, Najmiddin Komilovning tasavvuf ta'limotini o'rganish va rivojlantirishdagi ilmiy merosi O'zbekistonda tasavvufshunoslikning shakllanishi va rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etgan. Uning ilmiy merosini o'rganish va rivojlantirish, tasavvuf ta'limotini yanada chuqurroq tadqiq qilish va keng jamoatchilikka yetkazish, tasavvufning ma'naviy-axloqiy tamoyillarini zamonaviy jamiyat hayotiga tatbiq etish muhim ilmiy va amaliy ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- [1] As-Salom G', Komilov N. Do'stlik ko'priklari. – Toshkent, 1979.
- [2] Komilov N. Tarjimon mahorati. – Toshkent, 1979.
- [3] Komilov N. Ibn sino va Dante. – Toshkent, 1979.
- [4] Komilov N. Bu qadimiy san'at. – Toshkent, 1987.
- [5] Komilov N. Tafakkur karvonlari. – Toshkent, 1999.
- [6] Komilov N. Faqr nuri bilan porlagan qalb (Amir Alisher Navoiyning forsiy qasidalari). – Toshkent, 2001.

- [7] Komilov N. Ma'nolar olamiga safar (Alisher Navoiy g'azallariga sharhlar). – Toshkent: «Tamaddun», 2012. – 316 b.
- [8] Komilov N. Ogahiyning tarjimonlik mahorati. /Filologiya fanlari nomzodi ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. – Toshkent, 1970. – 150 b.
- [9] Komilov N. Xorazm tarjima maktabi. /Filologiya fanlari doktori ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. – Toshkent, 1970. – 300 b.
- [10] Baxtiyor Omon. Noshir daftari. – Toshkent: «Sharq», 2019. – B.5
- [11] Baxtiyor Omon. Noshir daftari. – Toshkent: «Sharq», 2019. – B.5
- [12] Baxtiyor Omon. Noshir daftari. – Toshkent: «Sharq», 2019.
- [13] Farididdin Attor. Ilohiynoma / Tarjima, talqin, tafsir muallifi N.Komilov. – Toshkent: «Yozuvchi», 1994. – B. 96.
- [14] Sulton Valad. Maorif. / Fors-tojik tilidan Najmiddin Komilov tarjimasi. – Toshkent, 1994.
- [15] Aziziddin Nasafiy. Zubdat ul-haqoyiq / Fors-tojik tilidan N.Komilov tarjimasi. – Toshkent: «Kamalak», 1995.
- [16] Husayn Voiz Koshifiy. Futuvvatnomai Sultoniyy yoxud javonmardlik tariqati. Fors-tojik tilidan Najmiddin Komilov tarjimasi. – Toshkent: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 1994. – B. 112.
- [17] Baxtiyor Omon. Noshir daftari. – Toshkent: «Sharq», 2019. – B.6.
- [18] Farididdin Attor. Ilohiynoma. Nasriy tarjima, talqin, tafsir. Amalga oshiruvchi: Najmiddin Komilov. – Toshkent: «Yozuvchi», 1994. –B.73-74.
- [19] رتكد لصا ليدا، هذالرمق رتكد بلعابع يعع رتكد راعد نعيهلا لا. رلنشعاد اعز لرابعا يعع ر لاسككعز. (- [19] دز ابككب اع تشنز ٥١٢-ص- (الذلز: لكنعا ابا ليهييع «ليادا» ق ١٣٨٤) ٢٠٠٥)
- [20] Sayyid Muhammad Xotamiy. Islom tafakkuri tarixidan. – Toshkent: «Minhoj», 2003. – 288 b.
- [21] Adolat ahlining orzusi. // «Sino». Ilmiy-adabiy, falsafiy-irfoniy, ma'naviy-ma'rifiy uch oylik jurnal. – 2002, yoz, 6. – B.2.
- [22] Xolmo'minov J. Eronning oliy mukofoti sovrindorlari. Najmiddin Komilov. // «Sino». Ilmiy-adabiy, falsafiy-irfoniy, ma'naviy-ma'rifiy uch oylik jurnal. – 2002, yoz, №6. – B.5-6.
- [23] Komilov N. Bu qadimiy san'at. // // «Sino». Ilmiy-adabiy, falsafiy-irfoniy, ma'naviy-ma'rifiy uch oylik jurnal. – 2002, bahor, №5. – B.17-20.
- [24] رتكد لصا ليدا، هذالرمق رتكد بلعابع يعع رتكد راعد نعيهلا لا. رلنشعاد اعز لرابعا يعع ر لاسككعز. (- [24] دز ابككب اع تشنز ٢١٢-ص-٥١٢. (الذلز: لكنعا ابا ليهييع «ليادا» ق ١٣٨٤) ٢٠٠٥)

- [25] Komilov N. Najmiddin Kubro. – Toshkent: A.Qodiriy nomidagi Xalq merosi nashriyoti, 1995.
- [26] Komilov N. Tasavvuf. (Sharq falsafiy tafakkuri tarixidan. Tasavvuf yoki komil inson axloqi). Birinchi kitob. – Toshkent: «Yozuvchi», 1996.
- [27] Komilov N. Tasavvuf (Tavhid asrori). Ikkinchi kitob. – Toshkent: «Gʻ.Gʻulom nomidagi Adabiyot va sanʼat nashriyoti», 1999.
- [28] Komilov N. Faqr nuri porlagan qalb. Alisher Navoiyning forsiy qasidalari. – Toshkent: «Maʼnaviyat», 2001.
- [29] Komilov N. Komil inson – millat kelajagi. – Toshkent, 2001.
- [30] Komilov N. Xizr chashmasi. – Toshkent: «Maʼnaviyat», 2005.
- [31] Komilov N. Tasavvuf. – Toshkent: «Movarounnahr» – «Oʻzbekiston», 2009.
- [32] Komilov N. Maʼnolar olamiga safar. (Alisher Navoiy gʻazallariga sharhlar). – Toshkent: «Tamaddun», 2012.
- [33] Komilov N. Tasavvuf yoxud komil inson axloqi. I kitob. – Toshkent: Yozuvchi, 1996. – 272 b.
- [34] Isoqova Z. Oʻzbekiston falsafa tarixi rivojida Najmiddin Komilov tasavvufshunoslik maktabining oʻrni va izdoshlik anʼanalari. / «Oʻzbekistonda falsafa tarixi maktabi va uchinchi Renessans» mavzusidagi Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. 2022 yil 17 may. Mirzo Ulugʻbek nomidagi Oʻzbekiston milliy universiteti. – Toshkent, 2022. – B.259.
- [35] Baxtiyor Omon. Noshir daftari. – Toshkent: «Sharq», 2019. – B.9.